

SAKSBEHANDLER
Berit Rønsen

VÅR REF.
23/02198-17

DERES REF.

VÅR DATO
09.02.2024

DERES DATO

postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

Se mottakerliste

Forslag om fredning av Kistefos Træsliberi, 150/4 og 150/823 m.fl. Jevnaker kommune

Kistefos Træslibæri 2023. Foto: Trond Isaksen, Riksantikvaren

Kistefos Træsliberi ligger vakkert til på en halvøy på vestsiden av Randselva, i Jevnaker kommune i Akershus fylke. Træsliberiet ble etablert i 1889 og var i drift frem til 1955. Elva og fossen var premissgivende for fabrikkens plassering. Vannet var en forutsetning for transport av råvarer, kraftforsyning og produksjon av tremasse. Anlegget består av 15 bygninger, i tillegg til

ulike konstruksjoner, hager og utearealer. Disse strekker seg tidsmessig fra oppstart av tresliperiet i 1889 til nedleggelsen i 1955.

Vi viser til tidligere utsendt melding om oppstart av fredningssak datert 02.10.2023 for Kistefos Træsliberi. På grunnlag av dette foreslår Riksantikvaren å frede Kistefos Træsliberi, 150/4, 150/790, 150/822, 150/823, 150/823-1 og 150/823-2, i Jevnaker kommune.

Vi ber om at eventuelle merknader til forslaget sendes Riksantikvaren innen 1. april 2024.

Forslag til vedtak om fredning

Med hjemmel i lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 §§ 15 og 19 foreslår Riksantikvaren fredning av Kistefos Træsliberi, 150/4, 150/790, 150/822, 150/823, 150/823-1 og 150/823-2, i Jevnaker kommune.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen etter kulturminneloven § 15

Formålet med fredningen er å sikre og bevare Kistefos Træsliberi som en representant for den mekaniske treforedlingsindustrien fra siste del av 1800-tallet og utover på 1900-tallet. Fredningen skal sikre anlegget som et kulturhistorisk viktig eksempel på et helhetlig industrimiljø med innbyrdes funksjonelle sammenhenger, sosialhistorie og tidsdybde. Anlegget er i dag det best bevarte tresliperiet i Skandinavia.

Fredningen skal bidra til å

- sikre at tekniske, arkitektoniske, kulturhistoriske, sosialhistoriske og bygningshistoriske verdier ved kulturminnene bevares
- sikre kulturminnene som kilde til kunnskap om treforedlingsindustrien i Norge på siste del av 1800-tallet og utover på 1900-tallet, samt om industrimiljøets sosiale historie
- bevare kulturminnenes opprinnelige og eldre strukturer, konstruksjoner, elementer, vegetasjon og senere tilføyelser (fram til nedleggelsen av tresliperiet i 1955) som uttrykk for en historisk utvikling
- bevare bygningenes eksteriør med fasadenes hovedstruktur og detaljering, opprinnelige/eldre vinduer og dører, materialbruk og overflater

- bevare Tresliperiets, Smia/verkstedets og Fyrhusets interiør med rominndeling, bygningsdeler og overflater som er arkitektonisk, kulturhistorisk eller bygningshistorisk interessante
- bevare fast inventar som en integrert del av bygningene med fredet interiør.
- bevare større løst inventar som spesifisert i omfanget av fredningen
- bevare uteområder og hageanlegg som spesifisert i omfanget
- sikre de innbyrdes, visuelle og funksjonelle sammenhengene mellom byggverkene, konstruksjonene, uteområdene og infrastrukturen i anlegget
- sikre at spor etter teknisk og industriell virksomhet som er av historisk, teknologisk, sosial, arkitektonisk eller vitenskapelig verdi bevares
- sikre at spor og rester fra tresliperiets periode, over og under mark-/vannoverflaten, bevares

Formålet med fredningen etter § 19

Fredningen av tre områder omkring anlegget skal bidra til å:

- bevare virkningen av kulturminnene i miljøet og landskapet det ligger i
- beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til kulturminnene

Navn på objekt	Kulturminne-ID	Gnr./bnr.	Bygningsnr	Omfang
Bestyrerbolig	241111-1	150/790	157245104	Eksteriør
Uthus bestyrerbolig	241111-2	150/790	157245090	Eksteriør
Vognskjul	241111-3	150/4	157245112	Eksteriør
Båthus	241111-4	150/4	157245120	Eksteriør
Steinhuset	241111-5	150/4	157245155	Eksteriør
Jernbodene	241111-6	150/4	157245139	Eksteriør
Brannhuset	241111-7	150/4	(mangler)	Eksteriør
Magasinet	241111-8	150/4	157245309	Eksteriør
Smie, verksted	241111-9	150/4	157245147	Eksteriør og interiør inkl. fast inventar, samt følgende større løst inventar: I mekanisk verksted <ul style="list-style-type: none"> • Søylebormaskin I snekkerverksted <ul style="list-style-type: none"> • Båndsag
Kontoret/Messa	241111-10	150/4	157245198	Eksteriør
Fyrhus med pipe	241111-11	150/4	157245171	Eksteriør og interiør inkl. fast inventar
Tresliperiet med rullebom	241111-12	150/4	157245201	Eksteriør og interiør inkl. fast inventar, samt følgende større løst inventar: I verksted i kapphuset <ul style="list-style-type: none"> • Arbeidsbenk • Slipemaskin • Pendellampe I sliperiloftet <ul style="list-style-type: none"> • Wire-maskin for pakking av tremasseballer med wire I laboratoriet <ul style="list-style-type: none"> • To taklamper
Nybruket	241111-13	150/822	157245228	Eksteriør
Rester av tømmerfløtningsanlegg	241111-14	150/823		

Fundament 1 for lensearm	241111-20	150/4		
Fundament 2 for lensearm	241111-21	150/4		
Fundament 3 for lensearm	241111-22	150/4		
Fundament 4 for lensearm	241111-23	150/4		
Kulvert	241111-15	150/4		
Fundamenter for kjerraten	241111-17	150/4		
Reparatørbolig	241111-16	150/823/1	157245260	Eksteriør
Formannsbolig	241111-18	150/823/2	157245252	Eksteriør
Bestyrerboligens hage med skråning og kjøkkenhage	241111-19	150/790 150/4		
Hagen til reparatørboligen og formannsboligen	241111-24	150/823		
Saghusruinen med aksling	241111-25	150/4		
Industrianleggets uteområder	241111-26	150/4 150/823		

For byggverk / tekniske og industrielle kulturminner

Fredningen inkluderer:

- Bygningenes hovedkonstruksjon, hovedelementer i eksteriøret, som fasade (komposisjon), materialbruk, overflater og overflatebehandling, samt bygningsdeler som vinduer, luker, dører, gerikter, listverk, pipeløp over tak og detaljer som skilt og dekor mv.
- Interiørene i Tresliperiet, Smia/verkstedet og Fyrhuset: hovedelementer som planløsning og rominndeling, trappeløp, gangbroer, materialbruk, overflater og overflatebehandling samt bygningsdeler som vinduer, luker, dører, gerikter, listverk, ildsteder, skorstein og detaljer som skilt og dekor mv.
 - Konstruksjonsdeler, tekniske installasjoner, maskiner og annet fast inventar, som del av de fredete interiørene.

- Herunder regnes blant annet rørsystemer, turbiner, akslingssystemer og reimverk, samt inventar som fastbygde hyller, benker og skap.
- Større løst inventar som spesifisert i skjemaet over.
- Tømmerfløtingsanlegget med fire steinfundamenter for lensearmer, kulverten og fundamentene til kjerraten: beliggenhet og utforming, inkludert konstruksjon, festeanordninger og materialbruk
- Saghusruinen: steinfundamenter og deres plassering, synlige rester av skrapjern i grunnen og nivåforskjeller i terrenget.

For grøntanlegg og uteområder

Fredningen inkluderer:

- områdene som avmerket på kartet. Herunder:
 - Bestyrerboligens hage med skråning og kjøkkenhage, Formannsboligens og Reparatørboligens hager: terrengformasjon, dekker, vegetasjon, siktlinjer, strukturer og elementer som bed, gangveier, heller og hagebord i betong. Synlige spor i grunnen etter eksempelvis rabatter, steinsettinger og terrengtrapping, mulige spor i grunnen etter eksempelvis tidligere hageanlegg, stauder og frømateriale.
 - Tidligere arbeidsarealer på anlegget inkludert arealer i produksjonslinja, som taubanetraseen og velteplassen/Tømmerveltet (i dag "Kaféplassen"): terrengformasjon, dekker, vegetasjon, siktlinjer, strukturer og elementer som spor etter tidligere drift og infrastruktur.
 - Veier, vann og grøntarealer som binder de ulike delene av anlegget sammen: terrengformasjon, dekker, vegetasjon, siktlinjer, strukturer og elementer, spor etter tidligere drift og infrastruktur.

Fredningen etter § 15 omfatter ikke:

- Bygninger, strukturer og elementer oppført etter 1955. Disse ligger likevel i fredet område og må behandles deretter (se bestemmelser)

Fredningen etter kulturminneloven § 19 omfatter:

Tre tilliggende områder omkring industrianlegget, som avmerket på kartet.

Bestemmelser i kulturminneloven som gjelder for de fredete kulturminnene

Fredningsbestemmelsene gjelder de fredete kulturminnenes eksteriør og interiør og området slik dette er beskrevet i fredningsomfanget, se avsnitt ovenfor. I tillegg til fredningsbestemmelsene under, gjelder kulturminneloven §§ 15 a, 16, 17, 18, 19 tredje ledd og 21. I tillegg gjelder forskrift om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven.

Særskilte bestemmelser etter kulturminneloven § 15

Kulturminnene skal behandles og forvaltes på en slik måte at de tekniske, kulturhistoriske, bygningshistoriske, arkitektoniske og sosialhistoriske verdiene de representerer blir ivaretatt. Det kan gis dispensasjon til å tilbakeføre kulturminnene til opprinnelig eller tidligere utseende og konstruksjon/utforming. Forutsetningen er at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag eller med utgangspunkt i historiske spor.

Det er ikke tillatt å foreta inngrep i de fredete kulturminnene. Med inngrep menes:

- a) å rive, flytte, bygge om, endre, forandre materialer eller farger, eller foreta andre endringer som går ut over vanlig vedlikehold/ordinær skjøtsel
- b) å skifte ut bygningselementer/konstruksjonselementer/materialer eller forandre overflater som presisert i omfanget
- c) å skade eller fjerne fast inventar som presisert i omfanget
- d) å skade eller permanent fjerne større løst inventar som presisert i omfanget
- e) å skade eller permanent fjerne teknisk utstyr / maskineri fra bygningene/eiendommen som presisert i omfanget
- f) å endre terreng, grave ut, sprengte, planere, fylle opp eller foreta andre landskapsinngrep på land eller i vann
- g) markslagsendringer som tilplanting av innmark eller oppdyrking av utmark
- h) å fjerne eller endre strukturerende vegetasjonselementer og konstruksjoner
- i) etablering av alle former for ny bebyggelse, nye anlegg og strukturer og større faste konstruksjoner.
- j) utvidelser av veier og gårdsplasser og endring av belegg

- k) å fjerne eller endre objekter, konstruksjoner, strukturer og materialer eller elementer som for eksempel murer, trapper, stier, bed og rabatter
- l) å felle eller skade sentrale enkeltstående/solitære og/eller eldre trær
- m) å fjerne flerårig vegetasjon som for eksempel trær, busker og stauder.
- n) tilrettelegging for ferdsel som kan skade fredete objekter og arealer
- o) oppsetting av større skilt- og reklameinnretninger. Midlertidige og reversible skilt- og reklameinnretninger, nødvendige for museumsdriften, er tillatt, men må godkjennes av fylkeskommunen.
- p) tiltak ut over ordinær skjøtsel
- q) tiltak som endrer opprinnelig utforming og historiske spor, som ikke er i tråd med objektenes og arealenes egenart eller som reduserer de kulturhistoriske verdiene
- r) reetablering/fornyning av vegetasjon som endrer opprinnelig struktur og uttrykk

Unntak:

- s) Fredningen er ikke til hinder for gjenoppføring av bygninger/konstruksjoner som stod på anlegget før 1955 (som saghuset, smedboligen, taubanebukken, kjerraten, kjørekarboligen og to uthusbygninger i tunet ved bestyrerboligen). Bygningene/konstruksjonene må bygges i eksteriørmessig kopi på best mulig dokumentert grunnlag. Bygningene kan romme nye funksjoner og fasiliteter innvendig. Eventuelle byggeplaner må gjøres i nært samarbeid med fylkeskommunen.
- t) Fredningen skal ikke være til hinder for tiltak som bidrar til universell tilgjengelighet på området. Slike tiltak må planlegges i nært samarbeid med fylkeskommunen.
- u) Fredningen skal ikke være til hinder for nødvendig sikring, oppgradering og vedlikehold av kraftverk og damanlegg som ligger innenfor § 15-området (kraftverk Kistefoss 1 og buedammen). Utløp av vann fra kraftverket skal kunne skje upåvirket.

Særskilte bestemmelser etter kulturminneloven § 19

Innenfor det fredete området skal det ikke foregå virksomhet som kan motvirke formålet med fredningen.

Med virksomhet menes:

- a) alle former for ny bebyggelse og anlegg som vil motvirke formålet med fredningen.
- b) å rive, flytte, skade, fjerne eller endre konstruksjoner/objekter/strukturer/vegetasjon som er viktig for opplevelsen av de fredete kulturminnene i miljøet.
- c) etablering og utvidelse av vei eller parkeringsplass
- d) oppsetting av gjerder og andre faste installasjoner. Midlertidige og reversible løsninger er tillatt, men må godkjennes av fylkeskommunen.
- e) endring av strukturer, konstruksjon eller belegg
- f) planering, utfylling/tildekking, uttak av masser, graving i grunnen, grøfting, og andre landskapsinngrep
- g) nydyrking eller markslagsendring

Unntak:

- h) Fredningen er ikke til hinder for gjenoppføring av bygninger/konstruksjoner som stod på anlegget før 1955 (som flishuset og Holterhuset). Bygningene må ikke overstige de opprinnelige bygningenes/konstruksjonenes volum. Utformingen må harmonere med kulturmiljøet på en slik måte at opplevelsen av kulturminnene fredet etter § 15 ikke forringes. Bygningene kan romme nye funksjoner og fasiliteter innvendig. Eventuelle byggeplaner må gjøres i nært samarbeid med fylkeskommunen
- i) Fredningen skal ikke være til hinder for oppføring av toalettbygning tilknyttet den ikke fredete kraftverkbygningen Kistefoss 2 (på sørsiden, frittstående eller som tilbygg). Eventuelle byggeplaner må skje i nært samarbeid med fylkeskommunen.
- j) Fredningen skal ikke være til hinder for oppføring av bygninger, nødvendige for museumsdriften, på den store plassen som ligger nordvest for bestyrerboligen. Eventuelle byggeplaner må gjøres i nært samarbeid med fylkeskommunen
- k) Fredningen skal ikke være til hinder for tiltak som bidrar til universell tilgjengelighet på området. Slike tiltak må planlegges i nært samarbeid med fylkeskommunen.
- l) Fredningen skal ikke være til hinder for nødvendig sikring, oppgradering og vedlikehold av kraftverk som ligger innenfor § 19-området (kraftverk Kistefoss 2). Utløp av vann fra kraftverket skal kunne skje upåvirket.

Dispensasjon fra fredningen

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse i forkant av alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold / ordinær skjøtsel, jf. kulturminneloven § 15 a og § 19 tredje ledd. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold / ordinær skjøtsel, skal fylkeskommunen kontaktes på forhånd.

Fylkeskommunen kan i særlig tilfelle gi dispensasjon, ev. på visse vilkår, fra vedtaket om fredning for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep.

Tiltak som eier har fått dispensasjon til, vil i enkelte tilfeller også kreve tillatelse etter plan- og bygningsloven. Eier må avklare dette med kommunen.

Mer informasjon om dispensasjon, vedlikehold og skjøtsel finnes i Riksantikvarens retningslinjer for dispensasjonsbehandling (se [Riksantikvarens nettsider](#)).

Tiltak som kan gjennomføres uten dispensasjon fra fredningen

Vanlig vedlikehold / ordinær skjøtsel kan gjennomføres uten dispensasjon fra fredningen:

For byggverk:

Med vanlig vedlikehold menes rutinemessig arbeid på byggverk for å opprettholde kulturminnenes tilstand, for eksempel overflatebehandling og reparasjon av bygningselementer i samsvar med opprinnelig eller eksisterende teknikk, utførelse og materialbruk.

For tekniske og industrielle kulturminner:

Med vanlig vedlikehold menes rutinemessig arbeid som bidrar til å opprettholde kulturminnenes tilstand, som tradisjonell intervallutskifting av deler med tradisjonelle materialer og metoder tilpasset objektene egenart.

For grøntområde/uteområde:

Med ordinær skjøtsel menes rutinemessig arbeid som er nødvendig for å opprettholde en ønsket tilstand, hindre forfall som skyldes slitasje og som ivaretar formålet med fredningen. For eksempel klipping av plen, ugrasluking, gjødsling, vedlikeholdsbeskjæring av busker og trær, tynning av kratt og fjerning av død vegetasjon. Mindre reparasjoner av elementer i grøntanlegg/uteområder som trappeheller, murer og gjerder er å betrakte som vanlig

vedlikehold og skal skje i samsvar med opprinnelig eller eksisterende teknikk, utførelse og materialbruk.

Forvaltnings-/skjøtselsplan

Det kan i samarbeid med fylkeskommunen utarbeides en forvaltnings-/skjøtselsplan for de fredete kulturminnene og det fredete området. Planen utarbeides av Kistefos Museum.

Forvaltnings-/skjøtselsplanen skal rulleres ved behov.

Begrunnelse for forslag om fredning

Siden slutten av 1900-tallet har det skjedd store strukturelle endringer innen nærings- og arbeidsliv, ofte fulgt av nedleggelse. Det har ført til et økende behov for bevaring av eldre tekniske og industrielle kulturminner. Dette er en prioritert oppgave for Riksantikvaren.

Kistefos Træsliberi er valgt ut for bevaring som en representant for den mekaniske treforedlingsindustrien fra siste del av 1800-tallet og utover på 1900-tallet. Mot slutten av 1800-tallet utviklet Norge seg til å bli verdens ledende tremasseprodusent. Landet hadde gunstige forutsetninger med store skoger, elver til å fløte tømmer og mange fossefall. Produksjon av tremasse, cellulose og papir basert på gran og furu fra norske skoger var en bærebjelke i norsk økonomi i hundre år. I 1900 sto treforedlingen for omkring en fjerdedel av all norsk vareeksport.

Kistefos er et mellomstort tresliberi med en godt bevart teknologi som kan føres tilbake til slutten av 1800-tallet og første halvdel av 1900-tallet. Anlegget gjennomgikk flere moderniseringer underveis i de årene det var i drift mellom 1889 og 1955. I 1953 ble det inngått en 30-årig leieavtale mellom treforedlingsfabrikken Follum Fabrikker og Kistefos Træsliberi. Et punkt i denne leieavtalen sa at tresliberiet på Kistefoss skulle holdes i noenlunde stand slik at det ville være mulig å gjenoppta produksjonen dersom avtalen senere skulle oppheves fra en av partene. Denne klausulen reddet så å si Kistefos Træsliberi. Anlegget er i dag det best bevarte tresliberiet i Skandinavia. Brorparten av bygningsmassen knyttet til tremasseproduksjonen er bevart. Også store deler av interiøret og inventaret er bevart.

På Kistefoss er sammenhengen mellom tømmerhogst, tømmerfløting og treforedling tydelig til stede. Langs Randselva ligger fortsatt noen fundamenter til lensearmer, rester etter tømmerinntaket og en kulvert der kjerraten gikk gjennom. Ved tresliberiet finnes også åtte

synlige steinfundamenter til kjerraten som tidligere gikk fra elvebredden og opp til tresliperiet. De første årene kjøpte Kistefos Træsliberi tømmer av forhandlere, men det ble tidlig klart at bedriften ønsket å kjøpe egne skogseiendommer for å sikre tilførsel av tilstrekkelig trevirke til produksjonen. Tømmeranleggene ved flere av disse eiendommene er fortsatt bevart, men inngår ikke i fredningen.

På Kistefoss var det et helt lite samfunn av høy og lav på den sosiale rangstigen. Her var det boliger for arbeidsfolk, funksjonærer og ledelse. I tillegg fantes det flere bygninger med sosiale funksjoner som skole og bryggerhus. Ved fredningstidspunktet er tre av boligene med hager bevart. Disse er et viktig utgangspunkt for å fortelle om stedets sosiale historie.

Beskrivelse av kulturminnet

Kistefos Træsliberi representerer den mekaniske treforedlingsindustrien fra siste del av 1800-tallet og utover på 1900-tallet. Tresliperiet ble etablert i 1889 og var i drift frem til 1955. Anlegget er lokalisert på vestsiden av Randselva i Jevnaker kommune i Akershus fylke. Elva og Kistefossen var premissgivende for fabrikkens plassering. Vannet var en forutsetning for transport av råvaren tømmer, kraftforsyning og produksjon av tremasse. Kistefos Museum ble opprettet i 1996 og museet omfatter i dag det industrielle kulturminnet Kistefos Træsliberi som er et industrimuseum, en kunsthall og en skulpturpark. Anlegget er sammensatt av to fabrikkbygninger med tilhørende strukturer, bygninger med støtte-, administrative - og sosiale funksjoner, samt tilhørende hager og utearealer.

For nærmere beskrivelse av kulturminnet, se vedlagte dokumentasjonsvedlegg.

Tilstand

Anlegget har mottatt økonomisk støtte fra Riksantikvaren siden 2002. Siden 2006 har Kistefos Træsliberi vært innskrevet i *Riksantikvarens bevaringsprogram for tekniske og industrielle kulturminner*. Målet for dette programmet er å jobbe systematisk for å heve kulturminnenes tilstandsnivå til et ordinært vedlikeholds nivå. Siste registrering av tilstand ble gjort i 2018 hvor overordnet tilstandsgrad på anlegget som helhet ble satt til TG1 – Ordinært tilstandsbehov.

Eiendomsforhold

Fredningen av Kistefos Træsliberi omfatter gnr./bnr. 150/4, 150/790, 150/822, 150/823, 150/823-1 og 150/823-2. Det er to eiere involvert. Kistefos Træsliberi AS og Randsfjord Tremasse & Papirfabrikk AS. Kistefos Museum er leietaker og drifter anlegget.

Riksantikvarens myndighet

Myndigheten til å fatte fredningsvedtak etter kulturminneloven §§ 15 og 19 er delegert fra Klima- og miljødepartementet til Riksantikvaren, jf. forskrift om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven § 2 (4).

Fredningen gjøres etter særskilte regler om saksbehandling jf. kulturminneloven § 22.

Forholdet til annet lovverk

Naturmangfoldloven

Som en del av saksutredningen skal det gjøres en vurdering av om vedtaket er av slik karakter at det kan utgjøre risiko for skade på naturmangfoldet. Dette følger av naturmangfoldloven §§ 8-12, jf. § 7.

Det er gjort søk i Artsdatabankens Artskart og Miljødirektoratets Naturbase den 07.11.2023 for å sikre at beslutningen bygger på tilstrekkelig kunnskap. I Randselva finnes den truede bløtdyrarten elvemusling. Innen området finnes den truede karplanten Ask. Av rødlistede arter er det i tillegg registrert sandsvale, vepsarten *Dolerus genucinctus*, billen *Nothorina muricata* og karplanten nyresildre. Av fremmedarter som kan utgjøre en risiko for skade er det registrert hagelupin, takløk og kornvalmue i området. Det er ikke registrert sårbare eller spesielt verneverdige naturtyper eller naturområder innenfor det fredede området.

Fredningen av Kistefos Træsliberi vil ikke innebære noen endring av dagens situasjon, derfor vurderer Riksantikvaren at fredningen ikke vil ha negative virkninger på naturmangfoldet.

Plan- og bygningsloven

Kistefoss er regulert til "båndleggingssone – båndlegging etter lov om kulturminner" i kommuneplanens arealdel. I detaljregulering for Kistefoss fra 2017 er området regulert til "Kombinert formål, privat tjenesteyting / fornøylesespark" og "Kombinert formål, privat

tjenesteyting / fornøylespark / energianlegg", samt at deler av anlegget er regulert til Hensynssone – Bevaring av kulturmiljø.

Praktisk informasjon

Kontaktinformasjon

Det er Akershus fylkeskommune som har ansvaret for forvaltningen av fredete byggverk, anlegg og områder. Fylkeskommunen svarer også på spørsmål om fredningen og behandler søknader om dispensasjoner og tilskudd. I tillegg kan Riksantikvaren kontaktes for spørsmål om selve fredningssaken.

Ansvar for vedlikehold

Eier eller bruker har ansvar for vedlikehold av de fredete kulturminnene og det fredede området.

Økonomiske tilskudd

Det finnes tilskuddsordninger for eiere av kulturminner. Informasjon om dette finner du på [Riksantikvarens nettsider](#) eller ved å kontakte Akershus fylkeskommune.

Bakgrunnen for fredningssaken

I Norsk kulturråds *Bevaring av tekniske og industrielle kulturminner i Norge* fra 1988 trekkes Kistefos Træsliberi frem som et interessant eksempel på et mellomstort tresliberi. Det vektlegges at en bevaring av denne fabrikken kan bli komplett med både horisontale og vertikale slipeapparater. Imidlertid understrekes det at en bevaring av Kistefos ikke vil kunne gjennomføres uten interesse og økonomisk innsats fra daværende eiere.

I Riksantikvarens *Verneplan for tekniske og industrielle kulturminner* fra 1994, ble Kistefos Tresliberi nevnt som eksempel på anlegg som ikke kunne prioriteres i verneplanen fordi det ikke var mulig å skaffe tilstrekkelig finansiering for istandsetting. Men med Christen Sveaas som eier fra 1993 ble det etter hvert klart at han ønsket å restaurere det gamle anlegget som hans farfar bygde opp. I 2002 begynte Kistefos å motta økonomisk støtte fra Riksantikvaren, og i 2006 kom anlegget med i Riksantikvarens *Bevaringsprogram for tekniske og industrielle kulturminner*. Riksantikvaren besluttet i 2017 at de anleggene i *Bevaringsprogram for tekniske og industrielle kulturminner* som ikke er fredet, skulle fredes i forbindelse med overføring av oppgaver til

regionene. En fredning av Kistefos Træsliberi er dessuten i tråd med Riksantikvarens fredningsstrategi, der industri er ett av ti prioriterte hovedtemaer.

Sakshistorikk

Fredningen av Kistefos Træsliberi har vært et tema siden 2017. Melding om oppstart av fredningssak ble første gang sendt ut 30. august 2018. Arbeidet med å utarbeide forslag til fredning ble igangsatt, men ikke ferdigstilt. I 2023 tok Riksantikvaren saken opp igjen og kontakt med eierne og museet om fredningen ble opprettet på nytt. Siden forrige runde har Jevnaker kommune også byttet fylke fra Oppland til Viken (fra 1.1.2024 Akershus). Viken fylkeskommune var med i oppstartsmøtet med museet våren 2023, hvor samarbeidet ble satt i gang.

Melding om oppstart av fredningssak

Eierne, museet og kommunen fikk i brev 2. oktober 2023 fra Riksantikvaren melding om oppstart av fredningssak, jf. kulturminneloven § 22 nr. 1. Melding om oppstart ble samtidig kunngjort i avisene Ringerikes Blad og Avisen Hadeland.

Det ble gitt en frist til 31. oktober 2023 til å komme med merknader.

Merknader med Riksantikvarens kommentarer

Det kom inn i alt 3 merknader til melding om oppstart av fredningssak. Merknadene er kort gjengitt nedenfor, med Riksantikvarens kommentarer:

Merknader fra Kistefos museum

Museet har spørsmål/kommentarer knyttet til fire av bygningene som vurderes fredet: bestyrerboligen, uthuset, smia/verkstedet og nybruket. Museet har behov for fleksibilitet som gjør det mulig å drive museet på en god måte også i fremtiden, og peker på konkrete behov knyttet til disse bygningene.

Museet har i møter gjennom prosessen vært opptatt av muligheten for fremtidig oppføring av bygning for bespisning på "kaféplassen" (den gamle velteplassen/"tømmerveltet"). Museet ønsker at fredningen legger til rette for dette. I tillegg har museet nevnt behovet for økt plass for

museumsadministrasjonen i området ved bestyrerboligen, samt at de ønsker mulighet for en adkomst til museet nordfra via gangvei/gangbro i skråningen vest for bestyrerboligen.

Riksantikvarens behandling:

Det er viktig for Riksantikvaren at fredningen tilpasses museets behov, slik at kulturminnet kan være i bruk på en god måte også i fremtiden. Svar vedrørende de fire bygningene:

Bestyrerboligen er foreslått fredet med eksteriør. Museet ønsker avklart hva som ligger i dette. Fredningen gjelder bygningen slik den fremstår på fredningstidspunktet, inkludert moderniseringene. Fredningen er likevel ikke til hinder for tilbakeføring av bygningens eksteriør jf. bestemmelsene for kulturminner fredet etter § 15.

Uthuset var en viktig del av bestyrerens eiendomskompleks. Museet ønsker mulighet for å flytte på bygningen for å gi plass for utvidet/ny administrasjonsbygning. Riksantikvaren mener det har stor verdi at tunet i størst mulig grad opprettholdes slik det var. Vi ønsker derfor at bygningen blir stående på opprinnelig/nåværende sted. Fredningen er ikke til hinder for gjenoppføring av to uthusbygninger som opprinnelig stod i vinkel med det bevarte uthuset. Riksantikvaren foreslår at museet ser på mulighetene for å øke arealet ved å gjenoppføre disse i eksteriørmessig kopi. Bygningene kan romme ønskede moderne fasiliteter innvendig. I tillegg foreslår vi en egen bestemmelse som åpner for at det kan bygges rett utenfor eiendomsgrensen, på plassen mot nordøst. På denne måten kan administrasjonen få mer plass, kombinert med at bestyrerens eiendom ivaretas som kulturminne.

Smia/verkstedet og en del av *Nybruket* var i oppstartsmeldingen foreslått fredet med interiører. Her ønsker museet fleksibilitet til drift, og spør om interiørfredning er nødvendig i utstillingslokalet (Nybruket) og butikken (smia/verkstedet). I Nybruket har Riksantikvaren kommet fram til at interiørfredningen kan tas ut for å gi museet større fleksibilitet. Eksteriørfredningen vil uansett beskytte hovedstrukturen i bygningen, som inkluderer de bærende konstruksjonene og veggene i rommet det gjelder. I Smia/verkstedet ønsker Riksantikvaren å beholde interiørfredningen, som blant annet vil beskytte verdifullt fast, og noe større løst inventar. Utvikling av museumsbutikken kan likevel skje så lenge det gjøres i samråd med Akershus fylkeskommune og på en måte som ikke forringer kulturminneverdiene i bygningen.

Riksantikvaren ser at "kaféplassen" i dag fungerer som et hjerte i museumsområdet. Plassen var også tidligere et hjerte i industriområdet. Vi ser at ved å tilrettelegge for publikumsaktiviteter i

dette området, opprettholdes på sett og vis hjertet i anlegget, bare i ny form. Dette har verdi for lesbarhet og formidling av kulturmiljøet. Riksantikvaren ønsker derfor å strekke seg langt for å legge til rette for bespisning og annen publikumsaktivitet her. Samtidig ønsker vi at plassen bevares som en åpen plass, slik den har vært. Vi foreslår derfor at museet ser på mulighetene som ligger i gjenoppføring av Saghuset, som lå helt inntil plassen, eventuelt i kombinasjon med gjenoppføring av Flishuset som lå helt inntil Saghuset. Til sammen kan disse bygningene bidra med et relativt stort innendørs areal. I tillegg kan tidligere planer for kafétilbygg på Messa realiseres på de vilkår som tidligere er gitt av Riksantikvaren (12.11.2020). Utover disse innendørsarealene vil Riksantikvaren i tillegg være innstilt på å drøfte skånsomme løsninger for utendørservering på selve plassen, som ikke bidrar til å forringe kulturminneverdien av selve velteplassen eller opplevelsen av kulturmiljøet.

Når det gjelder adkomst via gangvei fra nordvest, ber vi om at museet beskriver det ønskede tiltaket, slik at vi kan vurdere tiltaket opp mot tålegrensen for kulturmiljøet. Gamle foto viser en sti eller trasé i området. Tilbakeføring av en sti i sin opprinnelige trasé vil generelt være lettere å få dispensasjon for, og vil også kunne styrke lesbarheten av kulturmiljøet.

Merknader fra AS Randsfjord Tremasse- & Papirfabrikk (RTP)

RTP driver to kraftverk, Kistefoss 1 og Kistefoss 2, som ligger innenfor fredningsområdet. RTP er avhengig av å kunne ha tilsyn, vedlikeholde og fornye deler av produksjonsutstyret, inkludert damanlegg. Bestemmelsene bes derfor hensynta at det foregår kraftverksdrift på området og at tiltak knyttet til den alminnelige kraftverksdriften ikke er omfattet av fredningssaken. RTP er opptatt av at det ikke må ligge begrensninger på sikring, oppgradering og vedlikehold av damanlegg, og at utløp av vann fra kraftverk kan skje upåvirket.

Kistefoss 2: RTP har behov for et toalettanlegg knyttet til kraftverket. Det er ønskelig at fredningen ikke er til hinder for at et slikt anlegg kan oppføres, som tilbygg eller frittstående, på sørsiden av kraftverkbygningen.

Buedammen ligger innenfor området som er foreslått fredet etter § 15. Dammen er av nyere dato. RTP ønsker at det spesifiseres i bestemmelsene at buedammen er unntatt fra fredningen.

Riksantikvarens behandling:

Riksantikvaren ønsker å legge til rette for at kraftverkdriften skal kunne fortsette som før. Bygninger/elementer oppført etter 1955 inngår ikke i fredningen, men noen av dem ligger

likevel i fredet område (for eksempel buedammen). Tiltak på disse må gjøres i samråd med Akershus fylkeskommune. For å tydeliggjøre at det skal tas hensyn til kraftverkdriften, har vi lagt til en bestemmelse, for henholdsvis § 15 og § 19, som sier at fredningen ikke skal være til hinder for nødvendig sikring, oppgradering og vedlikehold av kraftverk og damanlegg.

Riksantikvaren mener et toalettbygg på sørsiden av Kistefoss 2 vil være uproblematisk så lenge det planlegges og gjennomføres i nært samarbeid med Akershus fylkeskommune. Vi har lagt inn en bestemmelse som åpner for bygging på området det gjelder. Vi minner samtidig om at man alltid er underlagt gjeldene regulering etter plan og bygningsloven, og må søke kommunen om byggetillatelse på vanlig måte.

Merknader fra Viken fylkeskommune (fra 1.1.2024 Akershus fylkeskommune)

Viken fylkeskommune gir innspill til fredningssaken ut fra fylkeskommunens rolle som regional samfunnsutvikler innenfor kunst- og kulturfeltet og som regional fagmyndighet for kulturminner og kulturmiljøer.

Kunst- og kulturfeltet:

For å kunne drive og utvikle Kistefos videre som kunst- og kulturdestinasjon er det vesentlig at en fredning av bygninger og uteområdet gir rom for fleksibilitet for både museumsdriften, kunstgalleriene og skulpturparken. Med økende besøk vil det også være behov for bedre publikumsfasiliteter.

Kulturminner og kulturmiljø:

Fylkeskommunen støtter forslaget til omfang av fredning etter kulturminneloven § 15. I tillegg anbefaler de at det også vurderes om kraftstasjonen og damanlegget, fossen og inntaksdammen skal innlemmes i fredningsområdet, ettersom disse har hatt en viktig funksjon i tresliperivirkningen, og fortsatt er en sentral del av kulturmiljøet på Kistefos.

Fylkeskommunen er opptatt av at det bør utarbeides bestemmelser som gir rom for å utvikle Kistefos som et industrimuseum og en kunst- og kulturdestinasjon med tilhørende publikumsfasiliteter og universell tilgjengelighet. Bestemmelser som gir rom for utvikling, må samtidig balansere mot hensynet til at Kistefos Træsliberi er et teknisk og industrielt kulturminne av nasjonal verdi.

Automatisk fredete kulturminner:

Det er ikke registrert slike innenfor fredningsområdet i dag, men de kan likevel finnes. Dersom det skal utføres anleggsarbeider, minner fylkeskommunen om meldeplikten i henhold til kulturminneloven § 8.

Riksantikvarens behandling:

Riksantikvaren er opptatt av å legge til rette for at Kistefos kan utvikles som museum og kunst- og kulturdestinasjon på en måte som i minst mulig grad skader kulturmiljøet. Fredningen vil ikke påvirke eksisterende bygninger av nyere dato, skulpturer og moderne installasjoner som finnes på fredningsområdet i dag. For å opprettholde "kaféplassen" som et hjerte i anlegget, åpnes det for å bygge hus for publikumsfasiliteter (for eksempel bespisning) også helt inntil kaféplassen, der hvor det tidligere har vært bebyggelse (saghuset og flishuset). Det er likevel ønskelig at en eventuell større utvikling av skulpturparken planlegges i områder utenfor fredningsgrensen, slik at opplevelsen av det gamle industrianlegget ikke forringes unødige.

Riksantikvaren er enig i at universell tilgjengelighet er viktig på et anlegg som dette. Vi har lagt inn en bestemmelse som understreker at fredningen ikke skal være til hinder for tiltak som bidrar til universell tilgjengelighet på området.

Kraftanlegget inkludert damanlegget og fossen i Randselva, øst for fredningsområdet, har hatt stor betydning for tresliperivirkningen og Kistefoss som industrianlegg. Riksantikvaren mener anlegget har høy kulturhistorisk verdi. Vi vurderer likevel at en fredning av dette, på nåværende tidspunkt, vil være kostbart og krevende i en slik grad at det er nødvendig å holde anlegget utenfor denne fredningen.

Høring

Riksantikvaren har utformet et fredningsforslag, som i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 2 sendes på offentlig ettersyn og til høring til berørte parter. Samtidig blir det kunngjort i avisene Ringerikes Blad og Avisen Hadeland og Norsk lysingsblad at fredningsforslaget er lagt ut til offentlig ettersyn på Riksantikvarens nettsider.

Etter høringen bearbeides fredningsforslaget på bakgrunn av innspill og legges fram til politisk behandling i Jevnaker kommune jf. kulturminneloven § 22 nr. 3. Høringsuttalelsene og kommunens behandling vil bli vurdert og tatt inn i saken. Det er Riksantikvaren som fatter vedtak om fredning. Fredningsvedtaket kan påklages.

Frist for uttalelse er 1. april 2024

Vennlig hilsen

Turid Kolstadløkken
avdelingsdirektør

Sigrid Murud
seksjonsleder

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Vedlegg:

Kopi til: Ringerike kommune, Postboks 123 Sentrum, 3502 HØNEFOSS/ Jevnaker kommune, Postboks 60, 3521 JEVNAKER/ Klima- og miljødepartementet, Postboks 8013 Dep, 0030 OSLO/ Å Energi AS, Postboks 603 Lundsiden, 4606 KRISTIANSAND S/ Viul Kraft AS, Postboks 524, 3504 HØNEFOSS/ Akershus fylkeskommune, Schweigaards gate 4, 0185 OSLO

Mottaker	Kontaktperson	Adresse	Post
AS Kistefos Træsliberi		Kistefosvegen 633	2870 DOKKA
Kistefos-Museet		Samsmoveien 41	3520 JEVNAKER
Randsfjord Tremasse & Parpirfabrikk AS		Postboks 524	3504 HØNEFOSS